

Valószínűségszámítás és Matematikai Statisztika

Miskolc, 2025.

Dr. Glavosits Tamás

9. előadás

**Egyenlőtlenségek, nagy számok törvényei,
Központi határeloszlás tétel, további
mérőszámok**

1. Konvergencia fajták

Konvergencia fajták

Legyen (ξ_n) valószínűségi változók egy sorozata, ξ egy valószínűségi változó

Definíció

Azt mondjuk, hogy ξ_n tart a ξ -hez 1 valószínűséggel, ha

$$\mathbb{P}\left(\lim_{n \rightarrow \infty} \xi_n = \xi\right) = \mathbb{P}\left(\left\{\omega \in \Omega \mid \lim_{n \rightarrow \infty} \xi_n(\omega) = \xi(\omega)\right\}\right) = 1$$

és $\xi_n \xrightarrow{\text{a.s.}} \xi$ módon jelöljük.

Definíció

Azt mondjuk, hogy ξ_n tart a ξ -hez sztochasztikusan, ha minden $\varepsilon > 0$ esetén

$$\mathbb{P} \left(\lim_{n \rightarrow \infty} |\xi_n - \xi| > 0 \right) = \lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P} (\{\omega \in \Omega \mid |\xi_n(\omega) - \xi(\omega)| < \varepsilon\}) = 1$$

és $\xi_n \xrightarrow{\text{P}} \xi$ módon jelöljük.

Gyenge konvergencia

Definíció

Jelölje F_n a ξ_n eloszlásfüggvényét minden $n \in \mathbb{Z}_+$ esetén, és F a ξ eloszlásfüggvényét.

Azt mondjuk, hogy ξ_n tart a ξ -hez gyengén, ha $F_n(x) \rightarrow F(x)$ minden olyan pontban, amelyben F folytonos. $\xi_n \xrightarrow{D} \xi$ módon jelöljük.

Kapcsolat a konvergenciafajták között

Megjegyzés

Az 1 valószínűséggel való konvergencia maga után vonja a sztochasztikus konvergenciát.

2. Egyenlőtlenségek

Markov egyenlőtlenség

Tétel

Legyen η egy olyan nemnegatív valószínűségi változó, amelynek létezik várható értéke és $c > 0$. Ekkor

$$\mathbb{P}(\eta < c) \geq 1 - \frac{\mathbb{E}(\eta)}{c}.$$

Markov egyenlőtlenség bizonyítása

Bizonyítás.

Mivel $\mathbb{P}(\eta < c) = 1 - \mathbb{P}(\xi \geq c)$, így elegendő bebizonyítani, hogy $\mathbb{P}(\eta \geq c) \leq \frac{\mathbb{E}(\eta)}{c}$.

a. Diszkrét esetben:

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(\eta) &= \sum_i x_i \mathbb{P}(\xi = x_i) \geq \sum_{x_i \geq c} x_i \mathbb{P}(\eta = x_i) \geq \sum_{x_i \geq c} c \mathbb{P}(\eta = x_i) = \\ &= c \sum_{x_i \geq c} \mathbb{P}(\eta = x_i) = c \mathbb{P}(\eta \geq c).\end{aligned}$$

b. Abszolút folytonos esetben:

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(\eta) &= \int_0^{+\infty} x f_{\xi}(x) dx \geq \int_c^{+\infty} x f_{\xi}(x) dx \geq \int_c^{+\infty} c f_{\xi}(x) dx = \\ &= c \int_c^{+\infty} f_{\xi}(x) dx = c \mathbb{P}(\eta \geq c).\end{aligned}$$

Csebisev egyenlőtlenség

Tétel

Legyen ξ egy olyan valószínűségi változó, amelynek létezik szórásnégyzete és $\varepsilon > 0$. Ekkor

$$\mathbb{P}(|\xi - \mathbb{E}(\xi)| < \varepsilon) \geq 1 - \frac{\mathbb{D}^2(\xi)}{\varepsilon^2}.$$

Csebisev egyenlőtlenség

Bizonyítás.

A Markov egyenlőtlenség következménye. Legyen $\eta = (\xi - \mathbb{E}(\xi))^2$, $c = \varepsilon^2$. Ekkor η egy olyan nemnegatív valószínűségi változó, amelynek létezik várható értéke. Mivel

$$(\xi - \mathbb{E}(\xi))^2 < c = \varepsilon^2 \iff |\xi - \mathbb{E}(\xi)| < \varepsilon,$$

így a Markov egyenlőtlenség alapján kapjuk, hogy

$$\mathbb{P}(|\xi - \mathbb{E}(\xi)| < \varepsilon) \geq 1 - \frac{\mathbb{E}(\xi - \mathbb{E}(\xi))^2}{\varepsilon^2} = 1 - \frac{\mathbb{D}^2(\xi)}{\varepsilon^2}.$$

Következmény

Legyen ξ egy olyan valószínűségi változó, amelynek létezik szórásnégyzete, akkor annak a valószínűsége, hogy belesik a saját várható értékének $k\mathbb{D}(\xi)$ sugarú környezetébe legalább $1 - \frac{1}{k^2}$, azaz

$$\mathbb{P}(|\xi - \mathbb{E}(\xi)| < k\mathbb{D}(\xi)) \geq 1 - \frac{1}{k^2}.$$

Bizonyítás.

A Csebisev egyenlőtlenségből jön ki $\varepsilon = k\mathbb{D}(\xi)$ választással.
Például: 3σ szabály. ($\sigma = \mathbb{D}(\xi)$):

$$\mathbb{P}(|\xi - \mathbb{E}(\xi)| < 3\sigma) \geq 1 - \frac{1}{9} = \frac{8}{9}.$$

3. Nagy számok törvényei

A nagy számok gyenge törvényei

A nagy számok gyenge törvényei sztochasztikus konvergenciát mondanak ki.

Tétel (Csebisev-féle nagy számok törvénye)

Ha $\xi_1, \xi_2 \dots$ teljesen független, azonos eloszlású valószínűségi változók, amelyeknek létezik szórásnégyzete, m a közös várható érték, $\varepsilon > 0$ akkor

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P} \left(\left| \frac{\xi_1 + \dots + \xi_n}{n} - m \right| < \varepsilon \right) = 1,$$

(azaz a várható érték közelíthető az átlaggal).

Bizonyítása a nagy számok gyenge törvényeinek

Bizonyítás.

$$\mathbb{E} \left(\frac{\xi_1 + \cdots + \xi_n}{n} \right) = m,$$
$$\mathbb{D}^2 \left(\frac{\xi_1 + \cdots + \xi_n}{n} \right) = \frac{1}{n^2} n \mathbb{D}^2(\xi_1) = \frac{\mathbb{D}^2(\xi_1)}{n}.$$

Így a Csebisev egyenlőtlenségből kapjuk, hogy

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P} \left(\left| \frac{\xi_1 + \cdots + \xi_n}{n} - m \right| < \varepsilon \right) \geq \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 - \frac{\mathbb{D}^2(\xi_1)}{\varepsilon^2} \right) = 1.$$

Bernoulli-féle nagy számok törvényei

Tétel

Független kísérletek sorozatát vizsgáljuk és egy p valószínűséggel következő eseményeinek a számát figyeljük.

Jelölje $\frac{k_n}{n}$ az esemény relatív gyakoriságát, azaz n kísérletből az A esemény k_n -szer következik be. Ekkor

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{k_n}{n} - p\right| \leq \varepsilon\right) \geq 1 - \frac{p(1-p)}{n\varepsilon^2} \geq 1 - \frac{1}{n\varepsilon^2}.$$

Így nyilván $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P}(|\frac{k_n}{n} - p| \leq \varepsilon) = 1$. (Tehát az esemény relatív gyakorisága visszaadja határértékben az elméleti valószínűséget.) A relatív gyakoriságok sztochasztikusan konvergálnak a valószínűséghez.

A Bernoulli-féle nagy számok törvényeinek bizonyítása

Bizonyítás.

$k_n \sim B(n, p)$. Így

$$\mathbb{E}\left(\frac{k_n}{n}\right) = \frac{1}{n}\mathbb{E}(k_n) = \frac{1}{n}np = p,$$

$$\mathbb{D}^2\left(\frac{k_n}{n}\right) = \frac{1}{n^2}\mathbb{D}^2(k_n) = \frac{1}{n^2}np(1-p) = \frac{p(1-p)}{n},$$

Így a Csebisev egyenlőtlenség alapján kapjuk, hogy

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{k_n}{n} - p\right| \leq \varepsilon\right) \geq 1 - \frac{p(1-p)}{n\varepsilon^2}.$$

A Bernoulli-féle nagy számok törvényeinek bizonyítása, folytatás

Bizonyítás.

Ha a p valószínűség nem ismert, akkor a

$$\mathbb{P} \left(\left| \frac{k_n}{n} - p \right| \leq \varepsilon \right) \geq 1 - \frac{1}{4n\varepsilon^2},$$

ugyanis teljes négyzetté alakítással kapjuk, hogy

$$-p(1-p) = p^2 - p = \left(p - \frac{1}{2} \right)^2 - \frac{1}{4} \geq -\frac{1}{4}.$$

Pontosság, megbízhatóság

Definíció

Az ε számot **pontosságnak**, a jobb oldalt **megbízhatóságnak** nevezzük.

Jacob Bernoulli (1654-1705) svájci matematikus.

A nagy számok erős törvényei

A nagy számok erős törvényei **1-valószínűségben** vagy **majdnem biztos konvergenciát** mondanak ki:

A tétel Nasrollah Etemadi ma is élő, a Chicagói Egyetem professor emeritusától származik.

Tétel

Ha $\xi_1, \xi_2, \dots$ azonos eloszlású, páronként független valószínűségi változók, úgy $m = \mathbb{E}(\xi_i) < +\infty$, akkor a $\frac{\xi_1 + \dots + \xi_n}{n}$ 1-valószínűséggel tart m -hez, azaz

$$\mathbb{P} \left(\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{\xi_1 + \dots + \xi_n}{n} = m \right) = \mathbb{P} \left(\omega \in \Omega \mid \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{\sum_{i=1}^n \xi_i(\omega)}{n} = m \right) = 1$$

4. A centrális határeloszlás tétel

A centrális határeloszlás tétel

A centrális határeloszlás tétel **gyenge konvergenciát** fogalmaz meg. Központi szerepe van a valószínűségszámításban és a matematikai statisztikában.

Tétel

Ha $\xi_1, \xi_2, \dots$ független, azonos eloszlású valószínűségi változók, amelyeknek létezik véges szórásnégyzetük ($m = \mathbb{E}(\xi_i)$, $\sigma = \mathbb{D}(\xi_i)$), ekkor $S_n = \xi_1 + \xi_2 + \dots + \xi_n$ jelöléssel.

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{S_n - nm}{\sigma\sqrt{n}} < x \right) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{t^2}{2}} dt (= \varphi(x)) \quad (x \in \mathbb{R})$$

A tétel története

A tétel története:

- Az első verzió Abraham de Moivre francia matematikus nevéhez fűződik (1733)
- Pierre-Simon Laplace (1812) újra felfedezi az elméletet
- Alekszandr Mihajlovics Ljapunov (1901) elsőként igazolja a tételt.

Érdekesség, hogy a tétel bizonyítása Alan Turing doktori disszertációjában is szerepel már. Az elnevezés (centrális határeloszlás tétel) Pólya György egy 1920 dolgozatából származik.

5. Moivre-Laplace tétel

Moivre-Laplace tétel

Mivel a binomiális eloszlás független Bernoulli-eloszlások összege, így alkalmazható a centrális határeloszlás tétel.

Tétel (Moivre-Laplace tétel)

Ha $\xi \sim B(n, p)$, $0 \leq a < b \leq n$, akkor

$$\mathbb{P}(a \leq \xi \leq b) \sim \Phi\left(\frac{b - np + \frac{1}{2}}{\sqrt{np(1-p)}}\right) - \Phi\left(\frac{a - np - \frac{1}{2}}{\sqrt{np(1-p)}}\right).$$

Vége az 9. előadásnak